

Павленко С. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності
та захисту прав інтелектуальної власності
Національної академії внутрішніх справ

СУЧАСНИЙ СТАН ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ З МЕТОЮ ТРУДОВОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

CURRENT STATE OF HUMAN TRAFFICKING FOR THE PURPOSE OF LABOR EXPLOITATION IN UKRAINE AND THE WORLD

У статті на основі вивчення наукової літератури вітчизняних і зарубіжних учених, аналітичних матеріалів, статистичних даних, опублікованих в офіційній статистичній звітності як урядових, так і неурядових міжнародних організацій, що здійснюють діяльність у сфері протидії торгівлі людьми, а також статистичної інформації судових і правоохоронних органів України та громадських організацій здійснено спробу дослідити основні тенденції та масштаби поширення торгівлі людьми з метою трудової експлуатації в Україні та світі, визначено галузі (сфери), в яких найчастіше вдаються до трудової експлуатації, з'ясовано основні детермінанти вчинення цього злочину.

Зазначається, що трудова експлуатація є найбільш поширеною формою торгівлі людьми у світі, причому найбільш активно вона виявляється в таких галузях господарства: будівництво, виробництво, видобуток корисних копалин, сфера гостинності (47%); домашнє господарство (24%); сільське господарство (11%). Водночас звертається увага на те, що показники примусової праці за галузями народного господарства різняться залежно від географічного розташування тієї чи іншої країни, традицій виробництва певних товарів тощо.

За результатами емпіричного дослідження встановлено, що громадяни України найчастіше стають жертвами торгівлі людьми з метою трудової експлуатації в таких галузях економіки: сільське господарство – 43,2%; промислові та будівельні підприємства (будівництво, підпільні заводи, підсобні роботи) – 35,7%; сфера розваг та обслуговування – 12%; інше – 9,1% (ведення домашнього господарства, догляд за людьми похилого віку або хворими) тощо.

Аналіз судової практики (вироків суду за ст. 149 КК України) засвідчує, що значна кількість потерпілих жертв торгівлі людьми з метою трудової експлуатації в Україні є соціально незахищеними особами. Робиться висновок, що визначальним фактором торгівлі людьми з метою трудової експлуатації є бідність. Саме відсутність високооплачуваної роботи в країні за місцем проживання змушує потенційних жертв цього злочину шукати більш оплачувану роботу за кордоном.

Ключові слова: рабство, примусова праця, сфери експлуатації, нелегальна міграція, транснаціональна злочинність.

The article is based on the study of scientific literature of domestic and foreign scientists, analytical materials, statistics published in the official statistical reporting of both governmental and non-governmental international organizations engaged in combating trafficking in human beings, as well as statistical information of judicial and law enforcement agencies of Ukraine and public organizations, an attempt was made to investigate the main trends and scales of human trafficking for labor exploitation in Ukraine and the world, identified the areas (spheres) in which labor exploitation is most often resorted to, and clarified the main determinants of this crime.

It is noted that labor exploitation is the most common form of human trafficking in the world, and it is most active in the following sectors of the economy: construction, manufacturing, mining, hospitality (47%); household (24%); agriculture (11%). At the same time, attention is drawn to the fact that the indicators of forced labor by sectors of the economy differ depending on the geographical location of a country, the traditions of production of certain goods and so on.

According to the results of an empirical study, it is established that citizens of Ukraine most often become victims of human trafficking for the purpose of labor exploitation in the following sectors of the economy: agriculture – 43.2%; industrial and construction enterprises (construction, underground factories, ancillary works) – 35.7%; entertainment and service – 12%; other – 9.1% (housekeeping, care for the elderly or sick), etc.

Analysis of judicial practice (court rulings under Article 149 of the Criminal Code of Ukraine) shows that a significant number of victims of trafficking in human beings for the purpose of labor exploitation in Ukraine are socially vulnerable persons. It is concluded that poverty is a determining factor in trafficking in human beings for the purpose of labor exploitation. It is the lack of high-paying work in the country of residence that forces potential victims of this crime to look for better-paying jobs abroad.

Key words: slavery, forced labor, spheres of exploitation, illegal migration, transnational crime.

Постановка проблеми та її актуальність. У XXI ст. торгівлю людьми на міжнародному рівні визнано найжорсткішим і найнебезпечнішим злочинном проти волі, честі й гідності особи. Водночас ґрунтовний аналіз наукової літератури засвідчує, що в окремі історичні періоди розвитку суспільства рабство як первісну форму торгівлі людьми не лише не визнавали злочином, а й урегульовували на законодавчому рівні. Наприклад, в античний період розвитку суспільства рабство активно підтримували

на державному рівні, а раба вважали об'єктом приватної власності. Крім того, це суспільно небезпечне явище було загальноприйнятою нормою у свідомості суспільства.

Інститут рабства підтримували й античні мислителі. Так, Аристотель вважав рабство природним явищем, зауважуючи, що «існує два типи людей – раби та не раби» [1]. Філософ визнавав можливість захоплення людей у рабство під час війни, але робив це на підставі того, що переможець у війні (рабов-

ласник), найімовірніше, є поряднішим, ніж поневолений. Головний аргумент Аристотеля на користь рабства полягає в тому, що деякі люди за своєю суттю є рабами [2].

Після європейської колонізації Америки (1492 рік) работоргівля африканським населенням стала наймасштабнішою в історії людства. У цей період работоргівлю було узаконено королівським ордонансом «Чорний кодекс», в якому закріплено абсолютне право рабовласника на володіння рабом як рухомим майном.

Згодом значна частина суспільства почала усвідомлювати негативні наслідки рабства та протистояти йому. Із середини XIX ст. розпочинається кампанія проти рабства. Одним із перших і найбільш історично значущих документів для світової спільноти, що передбачав скасування рабства, була Прокламація про звільнення рабів, підписана 1863 року 16-м президентом США А. Лінкольном.

Попри те, що відтоді минуло понад 150 років, торгівля людьми залишається проблемою глобального масштабу. Це зумовлено тим, що торгівлю людьми визнають однією з найприбутковіших сфер транснаціональної організованої злочинності. Зокрема, згідно з оцінками Міжнародної організації праці, прибуток від примусової праці й торгівлі людьми в усьому світі становить 150 млрд доларів США [3].

Стан наукового розроблення. На монографічному рівні проблемні питання виявлення, запобігання та розслідування торгівлі людьми розглядали О.М. Броневицька (2011), Т.І. Возна (2003), П.В. Горбасенко (2013), О.М. Ємець (2019), Г.Г. Жуковська (2017), В.О. Іващенко (2000), К.М. Іскурова (2011), В.А. Козак (2003), Я.Г. Лизогуб (2003), Н.М. Лукач (2016), О.В. Наден (2004), М.С. Набруско (2015), Д.О. Негодченко (2011), А.А. Небитов (2016), А.М. Орлеан (2003), В.М. Підгородинський (2005), В.В. Пясковський (2004), Ю.В. Раковська (2011), О.П. Свінціцька (2019), В.С. Філашкін (2011), К.О. Щербаковська (2012), Т.М. Юденко (2012) та ін.

Не применшуючи цінність вказаних робіт вітчизняних учених, варто зауважити, що їхні праці переважно присвячені проблемі торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації і лише побіжно – трудової. Водночас останніми роками торгівля людьми з метою трудової експлуатації набуває глобальних масштабів, що зумовлює **актуальність** дослідження.

З огляду на зазначене, в дослідженні використано праці зарубіжних учених, що безпосередньо присвячені торгівлі людьми з метою трудової експлуатації: П. Белсер «Примусова праця й торгівля людьми: оцінка прибутку» (2005) [4]; Ю. Планітцер «Торгівля людьми з метою трудової експлуатації: звітування корпорацій щодо запобігання торгівлі людьми» (2017) [5]; З. Мутакин «Сучасне рабство на морі: торгівля людьми в рибній промисловості Таїланду» (2018) [6]; Ш. Кавельєрі «Феномен торгівлі людьми в сільськогосподарському секторі» (2014) [7]; Н. Єгерс та К. Рейкен «Запобігання торгівлі людьми з метою трудової експлуатації: роль корпорацій»

(2014) [8]; Н. Буш-Армендарис, М. Нсонву, Л. Кук Хеффон, Н. Махатра «Торгівля людьми: трудова експлуатація» (2014) [9]; Ж. Вердмюллер, Ф. Ельв Янтін «Сучасне рабство в будівельній галузі» (2016) [10]; Д. Макфарлан «Торгівля людьми з метою експлуатації в рибній промисловості Нової Зеландії та Таїланду» (2017) [11]; Е. Кокбейн, К. Бауерс та Г. Димитрова «Торгівля людьми з метою трудової експлуатації: результати двоетапного систематичного огляду, що відображає європейську доказову базу та синтезує ключові дані наукових досліджень» (2018) [12]; А. Азад «Наймані робітники-мігранти в Бангладеші: елементи торгівлі людьми з метою трудової експлуатації» (2019) [13]; Дж.С. Норвуд «Трудова експлуатація робітників-мігрантів у сільському господарстві: ризик для торгівлі людьми» (2020) [14]; Л.М. Пуенте «Визначення торгівлі дітьми з метою трудової експлуатації» (2020) [15].

Матеріали та методи дослідження. Під час проведення дослідження вивчено наукові доробки вітчизняних і зарубіжних учених за цим напрямом дослідження, аналітичні матеріали, статистичні дані, опубліковані в офіційній статистичній звітності як урядових, так і неурядових міжнародних організацій, що здійснюють діяльність у цій сфері (таких як Державний департамент Сполучених Штатів Америки [16], Міжнародна організація з міграції [17], Міжнародна організація праці [18], Г'юман Райтс Вотч [19], Департамент статистичних досліджень [20]), статистичну інформацію судових і правоохоронних органів України, зокрема Міністерства внутрішніх справ України та Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора [21], Міністерства соціальної політики України [22], а також громадських організацій.

Метою статті є дослідження основних тенденцій, масштабів поширення торгівлі людьми з метою трудової експлуатації в Україні та світі; визначення галузей (сфер), в яких найчастіше вдаються до трудової експлуатації; з'ясування основних детермінант учинення цього злочину.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до щорічного звіту Державного департаменту США з питань протидії торгівлі людьми, оприлюдненому 2020 року, у світі жертвами вказаного злочину стали понад 24,9 млн осіб [23], проте за іншими даними цей показник перевищує 45 млн [24].

Причому за формою експлуатації найбільше жертв (64% від загальної кількості, або 16 млн) становлять особи, які стали жертвами торгівлі людьми, вчиненої з метою трудової експлуатації. Натомість кількість потерпілих від торгівлі людьми, вчиненої з метою сексуальної експлуатації, становить 19% (4,8 млн), а від інших форм експлуатації – 17% (4,1 млн).

Зазначене дає змогу стверджувати, що трудова експлуатація є найбільш поширеною формою торгівлі людьми у світі, причому найбільш активно вона виявляється в таких галузях господарства:

– будівництво, виробництво, видобуток корисних копалин, сфера гостинності – 7,5 млн (47%);

- домашнє господарство – 3,8 млн (24%);
- сільське господарство – 1,7 млн (11%) [25].

Показники примусової праці за галузями народного господарства різняться залежно від географічного розташування тієї чи іншої країни, традицій виробництва певних товарів тощо.

Наприклад, згідно з дослідженням Д. Макфарлана «Торгівля людьми з метою експлуатації в рибній промисловості Нової Зеландії та Таїланду» [11], торгівля людьми з метою експлуатації в рибній промисловості, передусім для вилову риби, є найбільш поширеною в Новій Зеландії та Таїланді. На підставі вивчення статистичних матеріалів Міжнародної організації з міграції та Міжнародної організації праці автор констатує тенденцію до зростання торгівлі людьми, вчиненої з метою використання в рибній промисловості неповнолітніх і малолітніх. Проведене дослідження засвідчує, що значну частину жертв торгівлі людьми вивозять із сусідніх країн – М'янми, Камбоджі та Лаосу. Водночас З. Мутакін у праці «Сучасне рабство на морі: торгівля людьми в рибній промисловості Таїланду» [6] зауважує, що саме торгівля людьми, вчинена з метою експлуатації в рибній промисловості, є найжорстокішою та становить підвищену суспільну небезпеку, адже відбувається на риболовних суднах у морі, у цілковитій ізоляції, що унеможлиблює повідомлення про це. Грунтуючись на емпіричних дослідженнях, автор стверджує, що за цих умов нерідко йдеться не лише про фізичне насилля, а й убивства [6].

Згідно з даними міжнародних організацій (International Labour Organization, Walk Free Foundation), чоловіків, жінок і дітей примушують працювати в різних куточках земної кулі в найбільш прибуткових галузях і сферах життєдіяльності. Так, у Південній Азії це сфера виробництва одягу, в Африці – видобуток корисних копалин у шахтах, у Східній Азії – хатня робота, в Латинській Америці – зайняття жебрацтвом тощо [26].

Проблема торгівлі людьми з метою експлуатації їхньої праці залишається актуальною для громадян України. Зокрема, згідно з офіційними даними Міністерства соціальної політики України [27], у період 2012–2019 років більшість осіб, які постраждали від торгівлі людьми (55%), – це особи, що зазнали саме трудової експлуатації.

У цьому контексті К.С. Кравченко стверджує, що найчастіше від трудової експлуатації потерпають неформально зайняті особи в секторах праці, які не потребують спеціальних навичок (робота в незареєстрованих підприємств; у сфері домашнього господарства за усним наймом) [28].

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень (архівних кримінальних справ), судової практики (вироків суду за ст. 149 КК України), звітів міжнародних організацій, що здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, а також зведені дані результатів опитування працівників слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України засвідчують, що громадяни України найчастіше стають жертвами торгівлі людьми з метою трудо-

вої експлуатації в таких галузях економіки: сільське господарство – 43,2%; промислові та будівельні підприємства (будівництво, підпільні заводи, підсобні роботи) – 35,7%; сфера розваг та обслуговування – 12%; інше – 9,1% (ведення домашнього господарства, догляд за людьми похилого віку або хворими) тощо.

Аналіз довідкової літератури, а також вивчення емпіричного матеріалу дає змогу констатувати, що основними країнами, до яких з України «постачають» жертв торгівлі людьми з метою трудової експлуатації в сільському господарстві, є Італія, Греція, Велика Британія, Польща та Іспанія. Їх зазвичай залучають до збирання врожаю сільськогосподарських культур (полуниць, яблук, апельсинів тощо). Водночас фіксували й випадки використання примусової праці у тваринництві, зокрема для випасання овець і кіз у віддалених гірських районах.

Результати проведених досліджень засвідчують, що робочий день жертв торгівлі людьми з метою примусової праці в сільському господарстві становив у середньому від 18 до 20 годин на добу [29].

У звіті Міжнародної конфедерації профспілок про дотримання прав людини в сільському господарстві та тваринництві виокремлено ознаки, що вказують на трудову експлуатацію (примусову працю) працівників-мігрантів:

- відсутність письмового контракту працівника-мігранта, укладеного мовою, яку він розуміє;
- надмірна тривалість робочого часу;
- позбавлення права щотижневого відпочинку, а також оплачуваної відпустки;
- несвоєчасна виплата або невиплата заробітної плати;
- невиплата коштів за понаднормовий робочий час;
- неякісне харчування, неприйнятні умови праці та проживання;
- відсутність соціальних гарантій, недотримання техніки безпеки й охорони праці [30].

Ш. Кавельєрі [7] зазначає, що в США значна частина ідентифікованих жертв торгівлі людьми піддавалася примусовій праці в сільському господарстві. Зіставляючи торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації та експлуатації в сільському господарстві, учений стверджує, що остання є більш латентною та не викликає суспільний резонанс. Передусім це пов'язано з тим, що праця в галузі сільського господарства ізольована та позбавляє жертв торгівлі людьми публічних контактів. Навіть за можливості зустрітися з представниками громадськості чи влади жертви не можуть пояснити проблему, оскільки більшість із них є мігрантами та не володіють на достатньому рівні іноземною мовою.

Водночас торгівля людьми не завжди пов'язана з незаконним переміщенням осіб через державний кордон, а може здійснюватися в межах однієї країни [31]. Так, останніми роками зростають масштаби торгівлі людьми з метою трудової експлуатації в сільському господарстві в межах України.

Наприклад, прокуратура Харківської області спільно з Управлінням боротьби зі злочинами,

пов'язаними з торгівлею людьми, ГУ НП України в Харківській області затримали сімейну пару, яка вербувала й перевозила людей, змушуючи їх безоплатно працювати у фермерському господарстві. Загалом виявлено дев'ять осіб, які виконували роботу примусово, не одержуючи за це платні. Серед них три жінки, п'ять чоловіків та одна неповнолітня особа. Обвинувальний акт стосовно членів групи, яка змушувала людей працювати безоплатно у фермерському господарстві, направлено до суду [32].

У своєму дослідженні Ж. Вердмюллер та Ф. Ельг Янтін стверджують [10], що останніми роками активізувалося використання примусової праці в будівельній галузі. Тут найбільш вразливою категорією осіб є нелегальні мігранти. Передусім це зумовлено тим, що вказана категорія осіб здебільшого є соціально незахищеною та малоосвіченою.

У цьому контексті зарубіжні вчені [33] переконують, що залежно від регіону примусова праця нелегальних мігрантів є найбільш поширеною в таких секторах будівництва: цивільне будівництво (об'єкти цивільного призначення – мости, шосейні дороги, залізниця, вокзали, житлові будинки); промислове будівництво (об'єкти спеціального призначення – нафтогазові платформи, гірничо-видобувна інфраструктура) тощо.

За даними BIS Oxford Economics [34], попри наслідки пандемії COVID-19, проблема залишається актуальною, адже це пов'язано з розвитком будівельної галузі та зростанням попиту на дешеву робочу силу низькокваліфікованих працівників.

Відповідно до звітної інформації некомерційної організації KnowTheChain [35], така ситуація пов'язана з високими темпами розвитку сектора будівництва. Причому Китай, Індія та США, за прогнозами, стануть найбільшими ринками до 2030 року. За оцінками ООН, до 2025 року 68% населення світу проживатиме в міських районах (нині цей показник становить 55%), а отже, це зумовлює потребу в інтенсивному будівництві [35].

Слід зауважити, що випадки примусової праці нелегальних мігрантів у промисловості й будівельній сфері зафіксовано і в Україні. Наприклад, у межах спільної спецоперації правоохоронних органів у м. Одесі та населених пунктах Одеської області було виявлено організовану групу з транснаціональними зв'язками, до складу якої входили громадяни України та В'єтнаму, які організували підпільний швейний цех із пошиття одягу та взуття під марками відомих брендів, таких як Adidas, Nike, Tommy Hilfiger, в якому трудової експлуатації зазнали 60 нелегальних мігрантів з В'єтнаму. До цих осіб застосовували фізичне та психологічне насилля, в них вилучили документи. Крім того, їх було позбавлено змоги вільно пересуватися [36].

В Україні зафіксовано також використання примусової праці в лісовій і деревообробній промисловості. Наприклад, Управління боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, ГУНП у Вінницькій області затримало групу осіб (чоловіка

та дружину), які шахрайським шляхом вербували осіб, що перебували в скрутному становищі та не мали постійного місця проживання, після чого, використовуючи фізичний і психічний вплив, примушували їх працювати на підпільному деревообробному підприємстві [37].

Досліджуючи вказану проблему, К. С. Кравченко констатує, що майже половину від загальної кількості жертв торгівлі людьми з метою трудової експлуатації становлять чоловіки. Найчастіше їх експлуатують у гірничовидобувній сфері, сільськогосподарських роботах, лісовому господарстві, будівництві, готельному бізнесі, а також залучають до роботи на фабриках і заводах [28].

Жінки найчастіше страждають від сексуальної експлуатації або від примусової праці в домашньому господарстві, промисловому (фабрики, заводи, пральні, підсобні майстерні тощо) або сільськогосподарському секторах (збір чи посадка врожаю, догляд за худобою тощо). Причому досить часто умови праці таких осіб є неналежними, а заробітна плата не відповідає сподіванням.

Жінки стають жертвами трудової експлуатації в так званих домашніх сервітутах: вони змушені працювати в приватних будинках заможних осіб, до того ж часто понаднормово; заробітну плату господар призначає на власний розсуд або взагалі не виплачує; змога вільно пересуватися є обмеженою. Домашні працівники, особливо жінки, стикаються з різними формами зловживань, переслідувань та експлуатації, зокрема із сексуальним і гендерним насильством [28].

Аналіз судової практики (вироки суду за ст. 149 КК України) засвідчує, що значна кількість потерпілих жертв торгівлі людьми з метою трудової експлуатації в Україні є соціально незахищеними особами.

Наприклад, обвинувачена ОСОБА_1 у грудні 2016 року в денний час, перебуваючи в гостях в ОСОБА_2 в АДРЕСА_2, де також тимчасово проживав і працював ОСОБА_3, дізнавшись про тяжкі сімейні та особисті обставини ОСОБА_3, який звільнився з місць позбавлення волі, не мав житла, роботи, одягу, їжі, засобів для існування, вирішила використати його вразливий стан для переконання ОСОБА_3 в необхідності переїхати до неї з метою його примусової трудової експлуатації. Реалізуючи свій злочинний умисел, ОСОБА_1, шляхом умовлянь та обману, пообіцявши, що через нетривалий час привезе назад до ОСОБА_2, переконала ОСОБА_3 поїхати до неї додому, де вона надасть йому їжу, одяг, взуття, житло, забезпечить належні умови проживання, харчування, а також можливість заробляти грошові кошти в обмін на допомогу з його боку по господарству, завербувала ОСОБА_3 для подальшої трудової експлуатації [38].

Доцільно погодитися з Л.О. Данильчук у тому, що за своєю природою торгівля людьми з метою трудової експлуатації майже в усіх випадках має транснаціональний організований характер, оскільки до її здійснення долучаються представники злочинного світу різних країн, а потерпілих від цих злочинів

можуть переміщувати через кордони. Наприклад, Україна є як країною походження, так і транзитною країною, а останніми роками – і країною призначення (спостерігається тенденція до ввезення в Україну громадян азійських та східних країн, особливо Китаю) [39].

Водночас, згідно з офіційною статистикою [40], у період 2006–2020 рр. загальна кількість засуджених осіб, які вчинили злочин, передбачений ст. 149 КК України, у складі групи становить 425 осіб, у складі організованої групи – 163, у складі злочинної організації – 0 осіб.

Очевидно, що наведені дані лише підтверджують складність протидії правоохоронними органами багаторівневим транснаціональним (добре організованим і злагодженим) ієрархічним злочинним організаціям, що спеціалізуються на торгівлі людьми.

Крім того, невітнішими є показники кількості судових вироків за злочини, пов'язані з торгівлею людьми.

Так, попри тенденцію до збільшення кількості направлених до суду кримінальних проваджень за ст. 149 КК України з обвинувальним актом (2016 р. – 45, 2017 р. – 97, 2018 р. – 106, 2019 р. – 150), кількість винесених вироків за цю статтею (за винятком 2019 року) зменшується (2016 р. – 26, 2017 р. – 23, 2018 р. – 15, 2019 р. – 35) [40].

Слід зауважити, що висновки про кількісні та якісні показники вказаного виду злочинів не можна робити, ґрунтуючись лише на офіційній статистиці правоохоронних і судових органів, адже він позначений високим рівнем латентності.

Слушною є позиція Р. Вайцера [41] стосовно того, що будь-які статистичні дані про злочини, пов'язані з торгівлею людьми, є неточними, адже не відображають реальних масштабів динаміки і тенденції. Вони можуть бути лише орієнтовними.

Інший зарубіжний дослідник – А. Аронович [42] переконує, що підвищений рівень латентності цього злочину передусім пов'язаний із проблемою ідентифікації жертв торгівлі людьми [42]. Учений виокремлює такі основні чинники, що унеможливають ідентифікацію жертв торгівлі людьми: насильство або погрози його застосування до жертви торгівлі людьми або його близького оточення; відсутність довіри до влади або впевненість у тому, що представники влади перебувають у змові з торгівцями людьми або не можуть допомагати; страх депортації через їх нелегальний статус тощо.

Дослідження, проведене ОБСЄ в Україні, дало змогу визначити такі основні симптоми психічних травм, що ускладнюють ідентифікацію постраждалих і роботу з ними: особи нерідко заперечують, що постраждали від торгівлі людьми; їм досить складно чітко та послідовно розповісти про все, що з ними сталося, вони не здатні належним чином пригадати пережиті події, схильні до заповнення прогалін у пам'яті правдоподібними деталями пережитої ситуації. З огляду на зазначене, в їхніх розповідях часто наявні суперечності. Крім того, вказані особи можуть вороже ставитися до тих, хто прагне їм

допомогти, особливо до працівників правоохоронних органів [43].

На підставі даних неурядової німецької компанії статистичних досліджень Statista [20] можна констатувати позитивну динаміку щодо ідентифікованих жертв торгівлі людьми у світі за останні роки. Так, згідно з інформацією цієї організації [20], у період з 2008 до 2019 року кількість виявлених жертв торгівлі людьми у світі збільшилася втричі – з 30 961 до 105 787 осіб, зокрема: у 2008 р. становила 30 961, 2009 р. – 49 105, 2010 р. – 33 113, 2011 р. – 42 291, 2012 р. – 46 570, 2013 р. – 44 758, 2014 р. – 44 462, 2015 р. – 77 823, 2016 р. – 68 453, 2017 р. – 96 960, 2018 р. – 85 613, 2019 р. – 105 787 [20].

Певні позитивні зрушення в цьому напрямі відбулися також в Україні. Наприклад, Міністерство соціальної політики впродовж останніх років суттєво оптимізувало роботу щодо ідентифікації жертв, які постраждали від торгівлі людьми [44].

Варто зауважити, що основними суб'єктами, які здійснюють виявлення жертв торгівлі людьми в Україні, є Національна поліція, Держприкордонслужба та Державна міграційна служба України.

Водночас дослідники стверджують, що 70% осіб, які постраждали від торгівлі людьми, були ідентифіковані громадськими організаціями і лише 37% – правоохоронними органами, передусім підрозділами боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, Національної поліції України [43].

На жаль, результати досліджень засвідчують, що 65% постраждалих від торгівлі людьми так і не вдається ідентифікувати [43].

У контексті дослідження вагоме значення має встановлення детермінант вказаного злочину. На нашу думку, перелік чинників виникнення проблеми торгівлі людьми в Україні, зокрема з метою трудової експлуатації, найбільш повно розкрив Л.О. Данильчук:

- політичні – трансформаційні зміни в суспільстві; нестабільна політика держави, реформи;
- економічні – правовий захист громадян (криміналізація владних і судових структур, високий рівень корупції); недосконалість вітчизняного законодавства; низька правова обізнаність громадян;
- воєнні – військові дії на сході України; «торгівля» військовополоненими та цивільними громадянами на окупованих територіях;
- соціальні – низький рівень соціального захисту населення; медичного обслуговування (наявність правового та деонтологічного аспектів), неконкурентоспроможність освітніх послуг (професіоналізація та стандартизація освіти); невідповідність державного замовлення реальній кількості підготовлених кадрів;
- духовні – утрата аксіологічних і ноологічних орієнтирів; низький рівень духовного розвитку громадян; нівелювання моральних цінностей;
- інформаційні – низька поінформованість суспільства щодо проблем торгівлі людьми та її наслідків; подання недостовірної інформації про життя за кордоном у ЗМІ, нав'язування ідеалів «красивого

життя»; низький рівень безпеки в інформаційно-комунікаційних мережах;

– міжнародні – відрив в економічному розвитку від країн «великої сімки»; значне перенаселення країн Азії та Далекого Сходу (дешева робоча сила); недосконалість міграційного законодавства (контроль за міграційними процесами) тощо [39].

Причому аналіз наукової літератури та узагальнення емпіричного матеріалу свідчить про те, що визначальним фактором торгівлі людьми з метою трудової експлуатації є бідність. Саме відсутність високооплачуваної роботи в країні за місцем проживання змушує потенційних жертв цього злочину шукати більш оплачувану роботу за кордоном.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що трудова експлуатація є найбільш поширеною формою торгівлі людьми у світі, причому найбільш активно вона

виявляється в таких галузях господарства: будівництво, виробництво, видобуток корисних копалин, сфера гостинності (47%); домашнє господарство (24%); сільське господарство (11%).

За результатами емпіричного дослідження встановлено, що громадяни України найчастіше стають жертвами торгівлі людьми з метою трудової експлуатації в таких галузях економіки: сільське господарство – 43,2%; промислові та будівельні підприємства (будівництво, підпільні заводи, підсобні роботи) – 35,7%; сфера розваг та обслуговування – 12%; інше – 9,1% (ведення домашнього господарства, догляд за людьми похилого віку або хворими) тощо.

Визначальним фактором торгівлі людьми з метою трудової експлуатації є бідність. Нині окреслена проблема потребує проведення подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Malcolm Heath. Aristotle on Natural Slavery. 2008. Vol. 53. No 3. P. 243–270. URL: <https://www.jstor.org/stable/40387959>.
2. Stratton J. Writing Sites: A Genealogy of the Postmodern World. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1990.
3. ILO says forced labour generates annual profits of \$ 150 billion. *International Labour Organization*. URL: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_243201/lang--en/index.htm.
4. Belser P. Forced Labour and Human Trafficking: Estimating the Profits. 2005. March 1. URL: <https://ssrn.com/abstract=1838403>.
5. Planitzer J. Trafficking in Human Beings for the Purpose of Labour Exploitation: Can Obligatory Reporting by Corporations Prevent Trafficking? *Netherlands Quarterly of Human Rights*. 2017. Vol. 34. Issue 4. P. 318–339. URL: <https://doi.org/10.1177/016934411603400404>.
6. Mutaqin Z. Modern-day Slavery at Sea: Human Trafficking in the Thai Fishing Industry. *Journal of East Asia and International Law*. 2018. No. 11 (1). P. 75–76.
7. Cavalieri S. The Eyes That Blind Us: The Overlooked Phenomenon of Trafficking into the Agricultural Sector. 2014. P. 510–519. URL: <https://humantraffickinghotline.org/sites/default/files/The%20Eyes%20that%20Blind%20Us.pdf>.
8. Jägers N., Rijken C. Prevention of Human Trafficking for Labor Exploitation: The Role of Corporations. 2014. URL: <http://scholarlycommons.law.northwestern.edu/njihr/vol12/iss1/3>.
9. Busch-Armendariz N., Nsonwu M., Heffron L., Mahapatra N. Human Trafficking: Exploiting Labor. *International and Global Issues, Policy and Advocacy, Social Justice and Human Rights*. 2014. URL: <https://oxfordre.com/socialwork/socialwork/abstract/10.1093/acrefore/9780199975839.001.0001/acrefore-9780199975839-e-1124>. Doi: 10.1093/acrefore/9780199975839.013.1124.
10. Werdmuller J., Elgg Jantine V. Modern slavery in the construction industry. 2016. URL: <https://corporateaccountabilityproject.weblogs.anu.edu.au/files/2016/11/177565-M-Modern-Slavery-Construction-digital.pdf>.
11. Macfarlane D. The Slave Trade and the Right of Visit Under the Law of the Sea Convention: Exploitation in the Fishing Industry in New Zealand and Thailand. *Asian Journal of International Law*. 2017. No. 7 (1). P. 94–123. Doi: 10.1017/S2044251315000235.
12. Cockbain E., Bowers K., Dimitrova G. Human trafficking for labour exploitation: the results of a two-phase systematic review mapping the European evidence base and synthesising key scientific research evidence. *J Exp Criminol*. 2018. No. 14. P. 319–360. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/30956630/>. Doi: <https://doi.org/10.1007/s11292-017-9321-3>.
13. Azad A. Recruitment of Migrant Workers in Bangladesh: Elements of Human Trafficking for Labor Exploitation. *Journal of Human Trafficking*. 2019. Vol. 5. Issue 2. P. 130–150. Doi: 10.1080/23322705.2017.1422091.
14. Norwood S. Labor Exploitation of Migrant Farmworkers: Risks for Human Trafficking. *Journal of Human Trafficking*. 2020. Vol. 6. Issue 2. URL: <https://doi.org/10.1080/23322705.2020.1690111>.
15. Puente A.L.M. Defining Child Trafficking for Labor Exploitation, Forced Child Labor, and Child Labor / Winterdyk J., Jones J. (eds). *The Palgrave International Handbook of Human Trafficking*. 2020. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-319-63058-8_18.
16. An official website of the United States government. U.S. Department of state. URL: <https://www.state.gov/>.
17. Iom un Migration. URL: <https://www.iom.int/>.
18. International Labour Organization. URL: <https://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm>.
19. Human Rights Watch. URL: <https://www.hrw.org/ru>.
20. Statista Research Department. URL: <https://www.statista.com/topics/4238/human-trafficking/>.
21. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/index.html>.
22. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Protidiya-torgivli-lyudmi.html>.
23. Trafficking in persons report 20th edition. *Department of State United States of America*. 2020. June. URL: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/06/2020-TIP-Report-Complete-062420-FINAL.pdf>.
24. See What Does Modern Slavery Look Like. *BBC*. 2016. May 31. URL: <http://www.bbc.com/news/worldasia-36416751>.
25. Human Trafficking by the Numbers. New York. *Human Rights First*. URL: <https://www.humanrightsfirst.org/resource/human-trafficking-numbers#:~:text=An%20estimated%2024.9%20million%20victims,place%20in%20many%20different%20industries>.
26. Global estimates of modern slavery: forced labour and forced marriage / International Labour Organization and Walk Free Foundation. 2017. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_575479.pdf.

27. Розвиток державної політики у сфері протидії торгівлі людьми. *Міністерство соціальної політики України*. URL: www.msp.gov.ua.
28. Кравченко К.С. Криміналістична характеристика особи потерпілого під час розслідування торгівлі людьми з метою трудової експлуатації. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Вип. 1. Т. 2. С. 129–132. (Серія «Юридичні науки»).
29. Human Trafficking for Forced Labour. URL: https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/DMM/MAD/Forced-Labour.pdf.
30. Confederation of Trade Unions and the International Trade Union Confederation. 2014. 13–27 March. URL: http://www.ilo.org/gb/GBSessions/GB320/ins/WCMS_239692/lang--en/index.htm; Fact-finding Report on the Human Rights Situation of Migrant Workers in Agricultural and Stockbreeding Industries. 2013. URL: http://www.humanrights.go.kr/common/board/fildn_new.jsp?fn=in_BB2013103111262611332591.pdf.
31. Павленко С.О. Тактика виявлення та документування оперативними підрозділами нелегальної міграції як однієї зі сфер діяльності організованої злочинності. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 147. С. 210–228. Doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.147.181335>.
32. Справу сім'ї фермерів, яка змушувала працювати безкоштовно дев'ять осіб, направлено до суду. *Interfax*. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/694260.html>; На Харківщині родина фермерів змушувала працювати безкоштовно осіб. *Interfax*. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/664606.html>.
33. Buckley M., Zendel A., Biggar J. etc. Migrant work and employment in the construction sector. Geneva : ILO, 2016.
34. BIS Oxford Economics. URL: <https://www.bisoxfordeconomics.com.au/>.
35. Forced Labour in the Construction Sector KnowTheChain. 2019. URL: <https://respect.international/forced-labor-in-the-construction-sector/>.
36. В Одесі ліквідували цехи з в'єтнамцями-рабами, котрі шили Adidas і Nike. *Korrespondent.net*. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/3548614-v-odesi-likviduvaly-tsekhy-z-vietnamtsiamy-rabamy-kotri-shyly-Adidas-i-Nike>.
37. На Вінниччині поліція викрила торгівлю людьми. *Інформаційний портал «Права людини в Україні»*. URL: <http://khp.org/1576248302>.
38. Вирок Конотопського міськрайонного суду Сумської області від 22 жовт. 2020 р. Справа № 574/7/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>.
39. Данильчук Л.О. Теорія і методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій : дис. ... д-ра юрид. наук : 13.00.05. Тернопіль, 2018. 544 с.
40. Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/.
41. Weitzer R. New Directions in Research on Human Trafficking. May 2014. P. 6–24. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0002716214521562?platform=hootsuite>.
42. Aronowitz A. Overcoming the Challenges to Accurately Measuring the Phenomenon of Human Trafficking. *Dans Revue internationale de droit penal*. 2010. Vol. 81. P. 493–511. Doi: <https://doi.org/10.3917/ridp.813.0493>.
43. Робочі матеріали пілотного компонента проекту «Розбудова національного механізму перенаправлення в Україні». 2009–2011. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/8/93265.pdf>.
44. Мінсоцполітики відзвітувалося ГРЕТА про проведені у 2019 році Урядом України заходи щодо протидії торгівлі людьми. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/18685.html>; Кількість осіб, яким Мінсоцполітики встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми у 2020 році (інфографіка). URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19413.html>.